

Asia: VN/32825/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Taideneuvosto toimii lain mukaan opetus- ja kulttuuriministeriön asiantuntijaelimenä taidepoliittisissa kysymyksissä. Taideneuvosto on perehtynyt lausuntopyyntöön ja esitysluonnokseen opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi (VN/32825/2024) ja antaa asiassa seuraavan, lakiesitystä kohtaan kriittisen lausunnon:

Taideneuvosto ymmärtää virastouudistuksen taustalla olevan tarpeen yhtenäistää ja selkeyttää opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastorakennetta. Valitettavasti tässä muodossa virastouudistuksesta puuttuu selkeä visio tulevaisuudesta ja siitä, mitä eri toimintojen yhdistämisellä halutaan saavuttaa. Se tuntuu pelkältä hallintohankkeelta, jossa sivistys unohdetaan. Huomattavaa on myös etenemisen nopeus, joka näkyy hallituksen esityksessä. Isoja muutoksia ollaan tekemässä suoranaisella kiireellä ja puutteellisella kuulemisella. Tämä ei herätä luottamusta vaan sen sijaan huolta.

Taiteen edistämiskeskuksen ja Kansallisen audiovisuaalisen instituutin toimintojen ja substanssitehtävien osalta taideneuvosto yhtyy Taiken lausuntoon. Virastojen luonne ja toimenkuva ovat huomattavan erilaiset, eikä niiden yhdistämiselle ole toiminnallisia perusteita.

Taideneuvosto on huolestunut tulevan viraston rahoituksesta ja taiteen ja kulttuurin edistämisen resursseista. Hallituksen esityksessä Kansallisen audiovisuaalisen instituutin lakisääteiset, arkistointiin liittyvät tehtävät on määritelty yksityiskohtaisesti. Kun tiedetään, että virastouudistuksen julkilausuttuna tavoitteena ovat säästötoimenpiteet, on vaarana, että Taiken

nykyisten toimintojen rahoitukseen kohdistuu entistä suurempi leikkauspaine. Yhdistettynä nykyisen hallitusohjelman mukaisiin kulttuuribudjetin leikkauksiin skenaario on katastrofaalinen.

Taiteen edistämiskeskuksen kautta taideneuvosto on ollut tietoinen virastouudistuksen etenemisestä. Se ei missään vaiheessa ole puoltanut näiden kahden viraston yhdistämistä vaan tuonut toistuvasti esiin kriittisen näkemyksensä. Taideneuvosto ehdotti myös Taiteen edistämiskeskuksen ja Suomen Akatemian yhdistämistä – isompaa ja kunnianhimoisempaa uudistusta, jossa olisi ollut myös merkittäviä mahdollisuuksia.

Taideneuvosto kritisoi sitä, ettei OKM virastouudistusta laatiessaan ole riittävässä määrin ja riittävän ajoissa kuullut Taiteen ja sen näkemyksiä. Myöskään taideneuvoston lakisääteistä asemaa opetus- ja kulttuuriministeriön asiantuntijaelimenä ei uudistuksen merkittävyyteen nähden ole otettu riittävästi huomioon.

Taideneuvosto kiinnittää huomiota puuttuviin kirjauksiin taiteen autonomiasta. Kun hallituksen esitystä vertaa näiltä osin nykyiseen lakiin Taiteen edistämiskeskuksella (657/2021), muutos on radikaali. Tässäkin huomaa, että koko lakiesitys lähtee liikkeelle hallinnon tarpeista – ei taiteesta, sivistyksestä ja kulttuurista, joiden vaalimisesta ja edistämisestä lailla on tarkoitus säätää.

Asia on aivan olennainen. Taiteen vapauden eli autonomian täytyy demokraattisessa sivistysvaltiossa olla lailla varmistettu. Siitä säädetään kyllä perustuslailla, mutta se täytyy turvata tällä nimenomaisella lainsäädännöllä varovaisuusperiaatteen mukaisesti. Lainsäädännöllä pitää varmistaa, että kynnyks taiteen poliittiseen ohjaukseen on mahdollisimman korkea.

Elintärkeä kysymys taiteen autonomiasta konkretisoituu hallituksen esityksen kohdassa taide- ja kulttuurineuvostosta. Koska nykyinen taideneuvosto on kokoonpanoltaan ja tehtäviltään osin samankaltainen elin, koemme, että meillä on tässä asiassa erityistä, kokemuspohjaista asiantuntemusta.

Taide- ja kulttuurineuvostoa koskeva lainkohta on erittäin tärkeä, koska se luo juridisen pohjan suurelle uudistukselle. Aiemmin apurahojen jako on tapahtunut taidealakohtaisissa toimikunnissa. Tällä hetkellä noin 200 luottamushenkilön toimitelinalaitos korvataan esityksessä yhden toimitelimen ja paneeleissa tapahtuvan asiantuntija-arvioinnin mallilla. Kyse on todella merkittävästä ja yksityiskohdiltaan vielä huomattavan epäselvästä muutoksesta.

Toimikuntauudistus on ollut pitkään vireillä. Taideneuvosto ymmärtää nykyisen toimikuntarakenteen ongelmat. Siirtyminen yhden toimielimen ja asiantuntijapaneelien malliin on kuitenkin valtava muutos, jonka toteuttamisen yksityiskohdat ovat vielä epäselvät. Mallin toimivuus ja hyväksyttävyyden riippuu niistä.

Koko toimikuntauudistusprosessin ajan taideneuvosto on korostanut vertaisarvioinnin ja arms length -periaatteen säilymistä myös uudessa mallissa, sai se sitten millaisen muodon tahansa. Näiltä osin hallituksen esityksen kirjaukset uudesta taide- ja kulttuurineuvostosta ja neuvoston suhteesta asiantuntijapaneelisiin ovat liian avoimia ja vaativat tarkennusta.

Taideneuvosto viittaa Taiteen edistämiskeskuksen lausuntoon ja muistuttaa, että voimassa olevaa lakia säädettäessä huomiota kiinnitettiin erityisesti arms length -periaatteeseen ja vertaisarvioinnin merkitykseen perustuslaissa säädetyn taiteen vapauden ja autonomian turvaajana. Lain esitöissä (HE52/2012 vp) erikseen mainitaan muun muassa, että päätöksenteko apuraha-asioissa perustuu taiteen kentän asiantuntemukseen ja on riittävän etäällä virka- ja poliittisesta päätöksenteosta. Myös taideneuvosto esittää, että vastaavat maininnat vertaisarvioinnin merkityksestä ja sisällöstä sisällytettäisiin myös nyt valmisteilla olevan lain perusteluihin.

Taide- ja kulttuurineuvostoa koskevissa kirjauksissa taideneuvoston erityinen huoli liittyy yhden keskitetyn toimielimen valtaan ja sen rajoihin. Vertaisarviointi ei toteudu, jos taide- ja kulttuurineuvosto voi huoletta ohittaa päätöksissään asiantuntijapaneelit. Myös poliittisen ohjauksen riski kasvaa, sillä taide- ja kulttuurineuvoston jäsenet ovat ministeriön valitsemia.

Hallituksen esityksessä todetaan nyt seuraavasti. ”Tarkoituksena on koota asiantuntijapankki, josta hakukohtaisesti koottavat asiantuntijapaneelit antaisivat hakemuksista asiantuntijalausuntonsa neuvostossa tapahtuvan päätöksenteon tueksi.”

Kirjaus ei vastaa käsitystä, jonka taideneuvosto on saanut, kun sille on kerrottu suunnitelmia yhden toimielimen ja asiantuntijapaneelien mallista. Kirjausta voi tulkita niin, että taide- ja kulttuurineuvosto voisi niin halutessaan vaikka ohittaa asiantuntijapaneelit apurahapäätöksiä tehdessään tai tehdessään päätöksensä virastolle ylimääräisistä taiteilijaeläkkeistä annettavasta lausunnosta. Näin ei voi olla. Päätösten perustumisesta asiantuntijapaneelien arvioihin on kirjattava velvoittavammin.

Toinen suora lainaus hallituksen esityksestä. ”Taide- ja kulttuurineuvosto valitsisi asiantuntijat asiantuntijapankkiin taiteen ja kulttuurin kannalta keskeisiä tahoja kuultuaan.”

Myös tässä kirjauksessa taide- ja kulttuurineuvosto tuntuu saavan sekä liikaa valtaa että tehtävän, jota se ei käytettävissään olevan ajan ja resurssien puitteissa mitenkään voi pystyä suorittamaan. Nykyisessä järjestelmässä taideneuvosto nimittää taidealakohtaisten ja alueellisten toimikuntien jäsenet. Nimittämisen pohjana on virkamiesten tekemä valmistelutyö, jonka yhteydessä myös taiteen ja kulttuurin kannalta keskeisten tahojen kuuleminen käytännössä tapahtuu. Näin myös taide- ja kulttuurineuvoston on taideneuvoston saaman käsityksen mukaan tarkoitus toimia. Kirjauksen muotoilua pitäisi täsmentää tähän suuntaan.

Tärkeitä ovat myös neuvoston nimittämiseen liittyvät lauseet. Taiteen edistämiskeskuksen lausunnon kanssa yhtenevästi taideneuvosto esittää, että Taide- ja kulttuurineuvostoa koskevan 4 §:n osalta lainkohtaan tulisi lisätä maininta neuvoston nimeämiseen liittyvästä kuulemisesta. Tällä hetkellä ehdotuksessa ei edellytetä taidekentän kuulemistä ennen nimittämispäätöstä. Nykyisen taideneuvoston nimeämisessä tällainen kuulemismenettely kuitenkin on käytössä. Siksi taideneuvosto esittää, että lainkohta kuuluisi seuraavasti: ” - - - opetus- ja kulttuuriministeriö nimeää... neljän vuoden toimikaudeksi kuultuaan taiteen ja kulttuurin kannalta merkittäviä tahoja.”

Mitä tulee taide- ja kulttuurineuvoston toimikausiin, taideneuvoston mielestä kaksi nelivuotiskautta on liian pitkä aika ja lisää vallan keskittymisen riskiä. Toisaalta jos neuvostossa voi olla vain yhden kauden, kaikki neuvoston jäsenet vaihtuvat aina kerralla eikä jatkuvuutta pysty syntymään. Taideneuvosto kannattaa nykyistä käytäntöä: että kaudet olisivat kolmivuotisia ja niitä voisi olla maksimissaan kaksi.

Yleisesti taideneuvosto on huolissaan kiireestä, jolla uutta lakia nyt laaditaan. Ilmassa on valitettavasti merkkejä siitä, että tieteen, taiteen ja kansalaisjärjestöjen autonomia on uhattuna, kun merkittäviä ja kauaskantoisia muutoksia tehdään tehokkuuden ja vaikuttavuuden nimissä. Taideneuvosto vastustaa Taiteen edistämiskeskuksen ja Kansallisen audiovisuaalisen instituutin yhdistämistä. Se kaipaa hallituksen esitykseen merkittäviä täsmennyksiä ja lisäyksiä ja esittää riittävää aikalisää lain valmisteluun, sillä sivistyshallinnosta säädettäessä kyse on demokratiamme perustasta.

Juha Itkonen

Taideneuvoston lausunto, jonka jätän taideneuvoston puheenjohtajan